

O cząstkach, które są falami i próżni, która nie jest pusta

Sebastian Sapeta

IFJ PAN

9 kwietnia 2018

Jak małe jest najmniejsze?

Notacja naukowa

$$10^{-8} = 0.000\,000\,01$$

$$10^9 = 1\,000\,000\,000$$

Jak małe jest najmniejsze?

Notacja naukowa

$$10^{-8} = 0.000\,000\,01$$

$$10^9 = 1\,000\,000\,000$$

femto (f)	pico (p)	nano (n)	mega (M)	giga (G)	tera (T)
10^{-15}	10^{-12}	10^{-9}	10^6	10^9	10^{12}

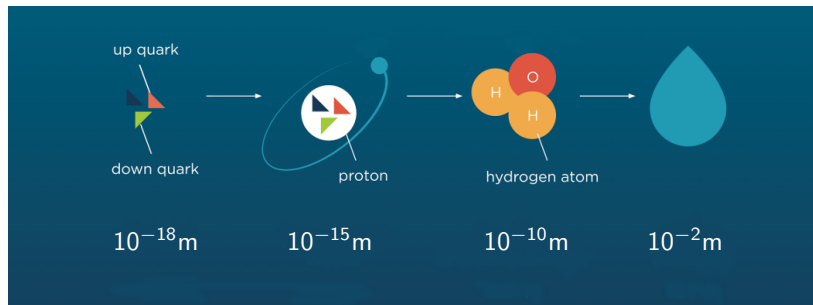
Jak małe jest najmniejsze?

Notacja naukowa

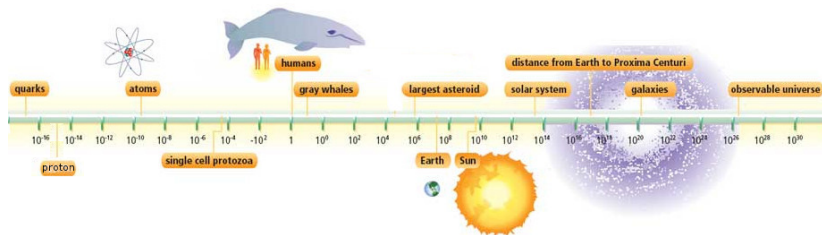
$$10^{-8} = 0.000\,000\,01$$

$$10^9 = 1\,000\,000\,000$$

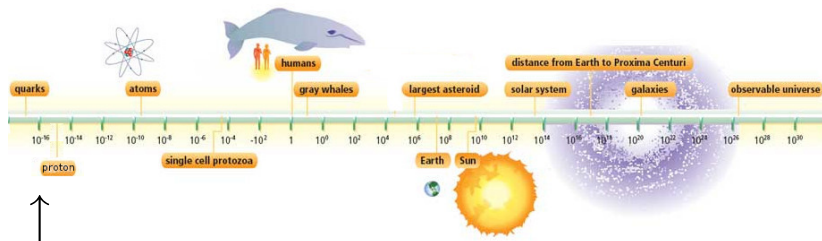
femto (f)	pico (p)	nano (n)	mega (M)	giga (G)	tera (T)
10^{-15}	10^{-12}	10^{-9}	10^6	10^9	10^{12}

Skale we Wszechświecie

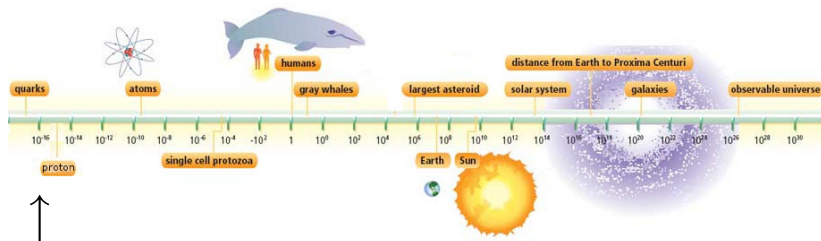

Skale we Wszechświecie

jesteśmy tutaj

Skale we Wszechświecie

jesteśmy tutaj

- ▶ małe obiekty: teoria kwantowa
- ▶ duże energie: teoria relatywistyczna

} Kwantowa Teoria Pola

Cztery siły w przyrodzie

GRAWITACJA

- ↪ spadające jabłka
- ↪ układ słoneczny
- ↪ galaktyki
- ↪ czarne dziury

ELEKTROMAGNETYZM

- ↪ atomy
- ↪ światło
- ↪ chemia
- ↪ elektronika

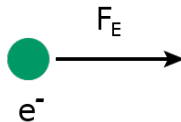
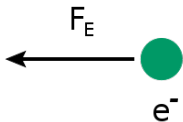
ODDZIAŁYWANIA SŁABE

- ↪ spalanie słońca
- ↪ radioaktywność
- ↪ oddziaływania neutrin

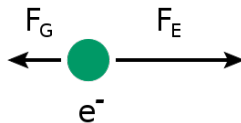
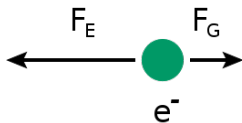
ODDZIAŁYWANIA SILNE

- ↪ jądra atomowe
- ↪ proton, neutron

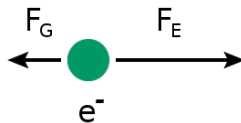
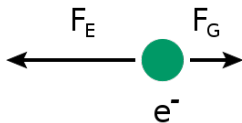
Cztery siły w przyrodzie

Cztery siły w przyrodzie

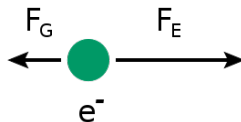
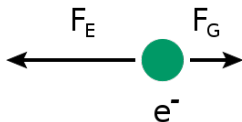
Cztery siły w przyrodzie

- Dla pary elektronów

$$\text{(siła elektryczna)} \quad F_E = 10^{42} F_G \quad \text{(siła grawitacji)}$$

Cztery siły w przyrodzie

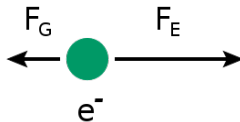
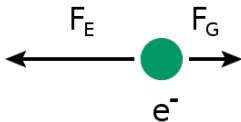

- Dla pary elektronów

$$\text{(siła elektryczna)} \quad F_E = 10^{42} F_G \quad \text{(siła grawitacji)}$$

↪ W świecie cząstek elementarnych możemy zaniedbać grawitację

Cztery siły w przyrodzie

- Dla pary elektronów

$$\text{(siła elektryczna)} \quad F_E = 10^{42} F_G \quad \text{(siła grawitacji)}$$

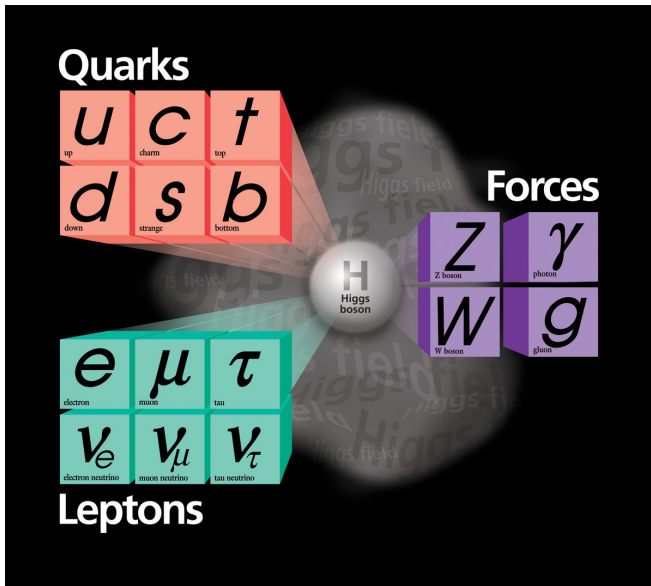
↪ W świecie cząstek elementarnych możemy zaniedbać grawitację

~~grawitacja~~
elektromagnetyzm
oddziaływania słabe
oddziaływania silne

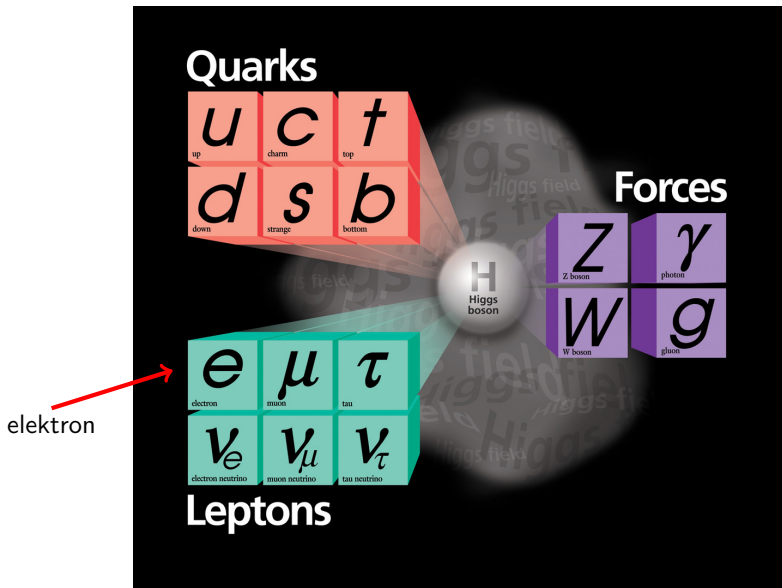

MODEL STANDARDOWY

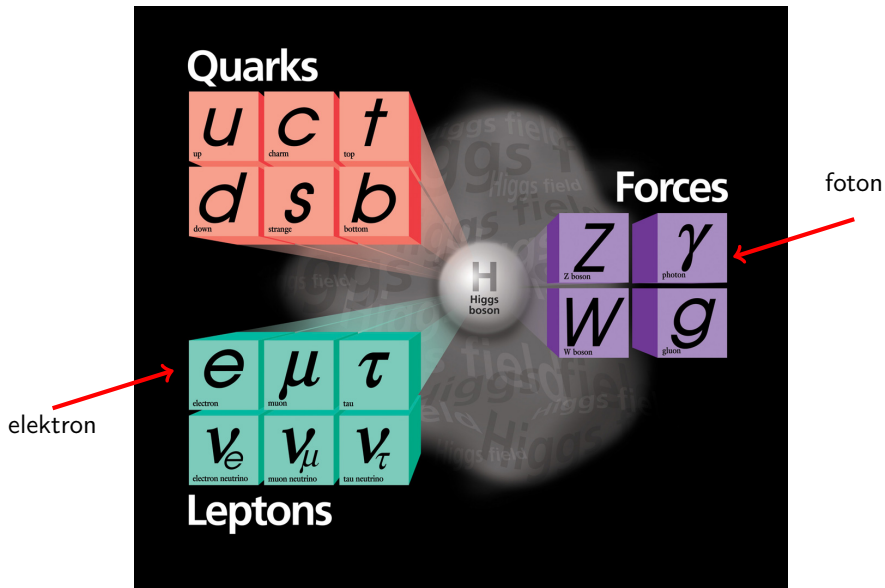
Cząstki elementarne

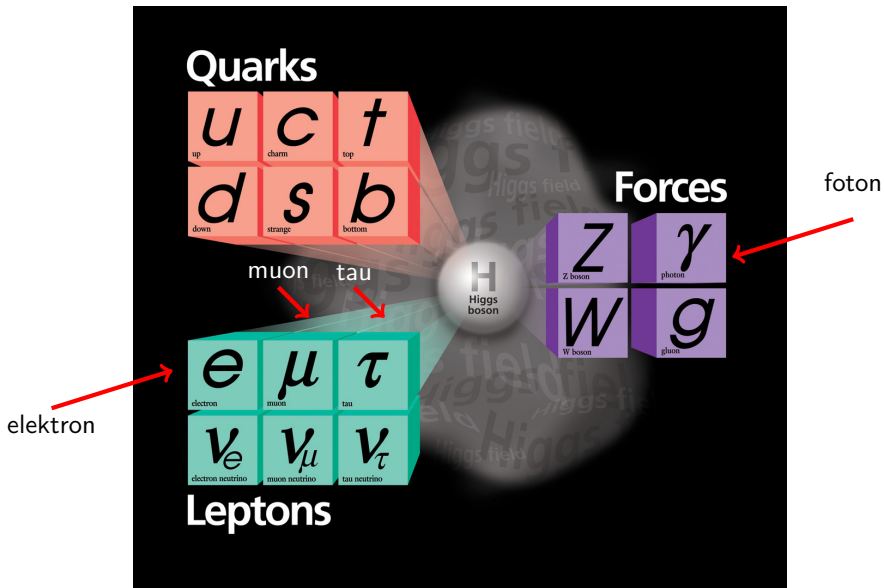
Cząstki elementarne

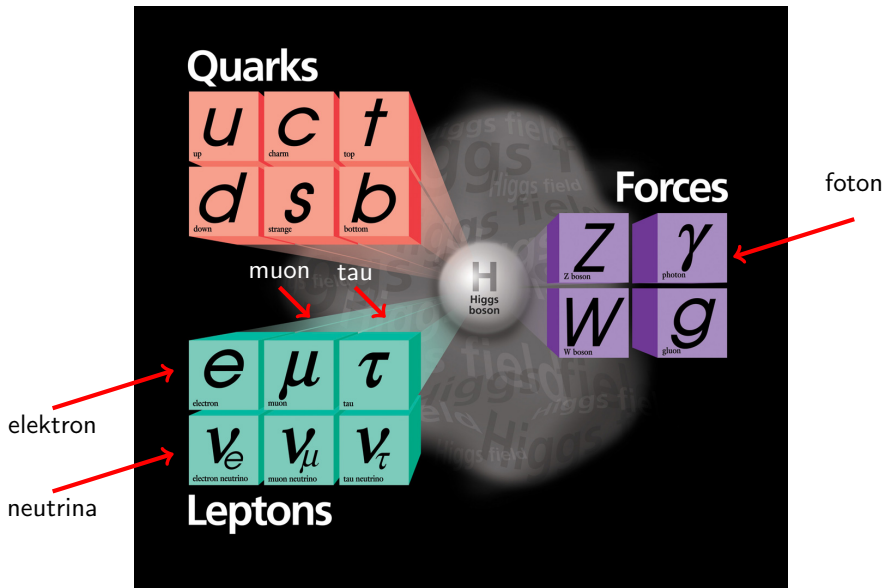
Cząstki elementarne

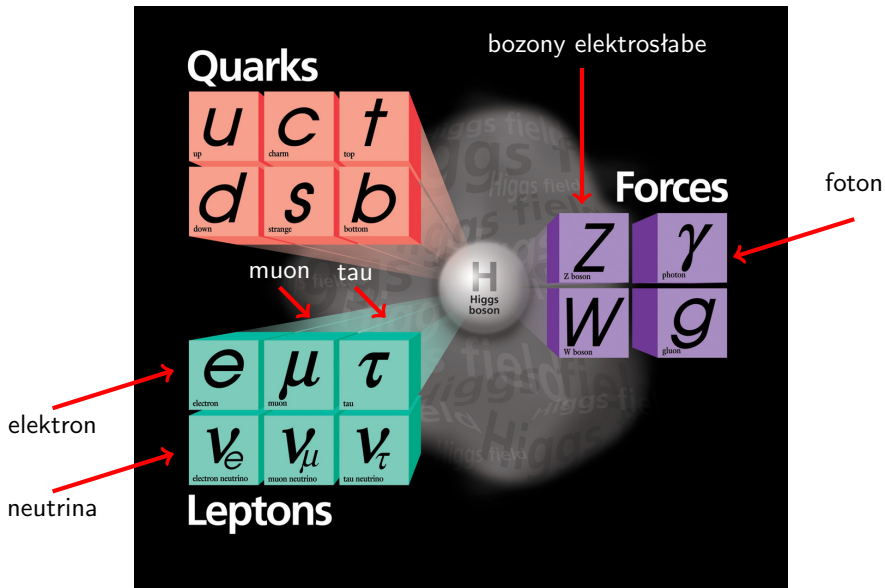
Cząstki elementarne

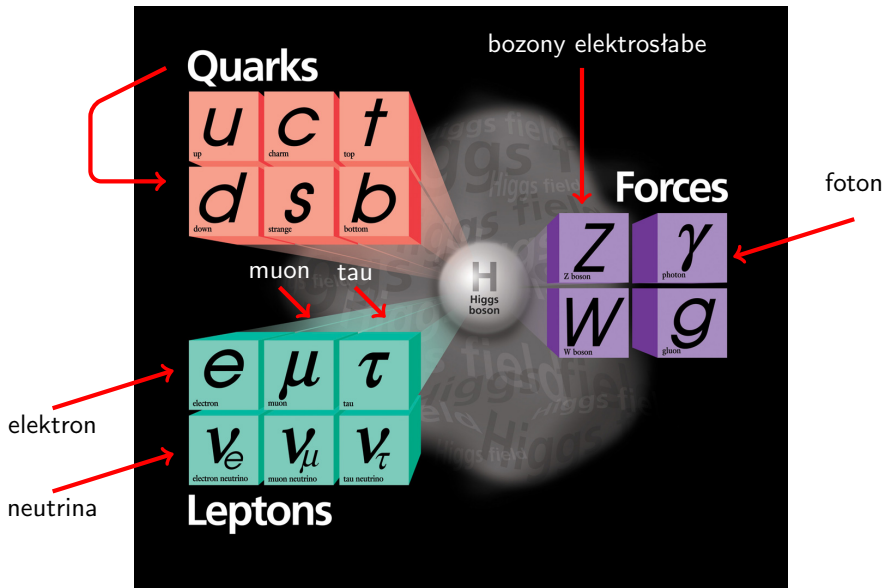
Cząstki elementarne

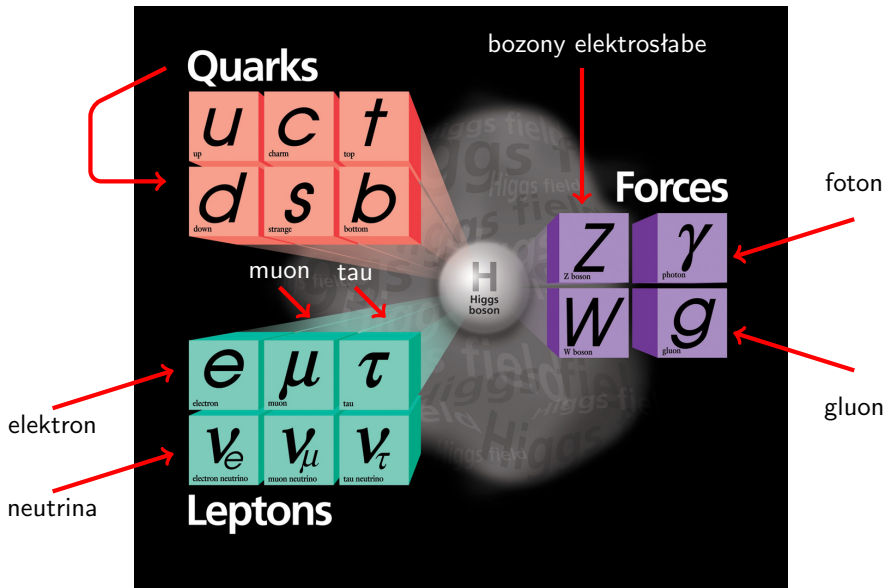
Cząstki elementarne

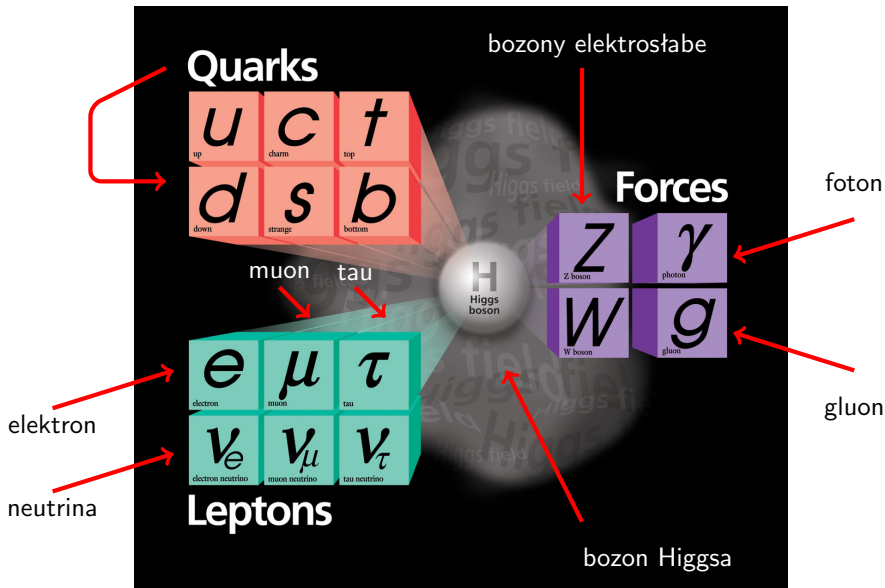
Cząstki elementarne

Cząstki elementarne

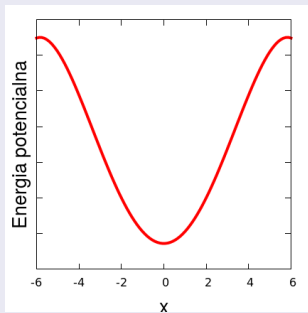
Cząstki elementarne

Jaki świat widzą cząstki elementarne?

Mechanika klasyczna

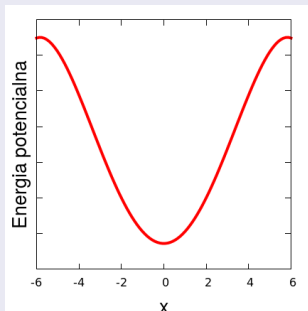
Kulka

Jaki świat widzą cząstki elementarne?

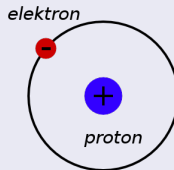
Mechanika klasyczna

Kulka

Mechanika kwantowa

Atom wodoru

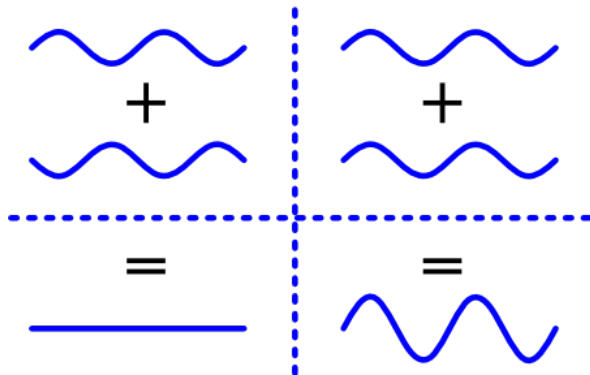

$n = \infty$	-----	$E = 0$
$n = 4$	=====	$E = -0.85 \text{ eV}$
$n = 3$	=====	$E = -1.51 \text{ eV}$
$n = 2$	—————	$E = -3.40 \text{ eV}$
$n = 1$	—————	$E = -13.6 \text{ eV}$

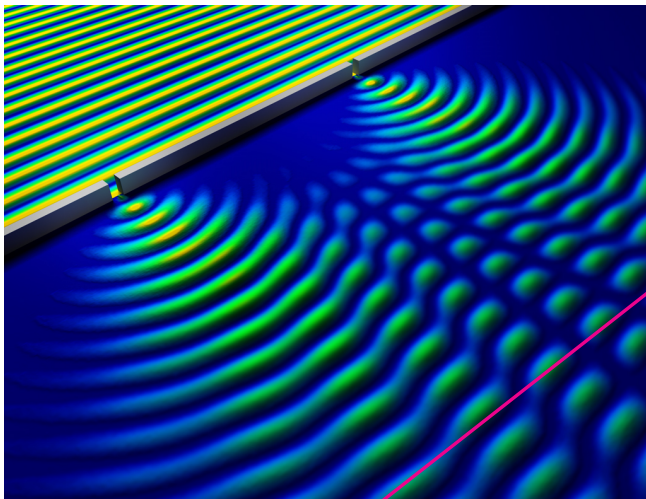
INTERFERENCJA

destruktywna

konstruktywna

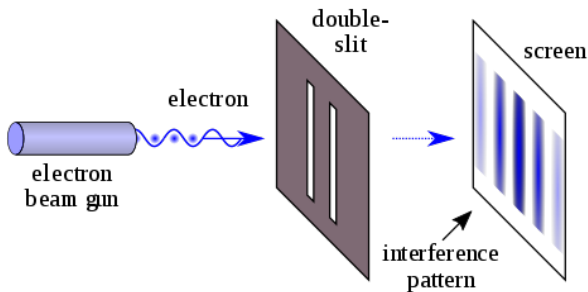
INTERFERENCJA

ekran

Dualizm korpuskularno-falowy

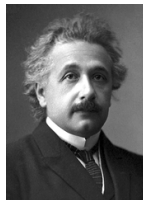
Elektron jest również falą

Szczególna teoria względności

- ▶ Równoważność masy i energii

$$E = mc^2$$

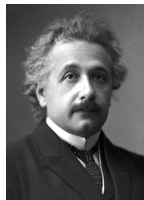
Einstein, 1905

Szczególna teoria względności

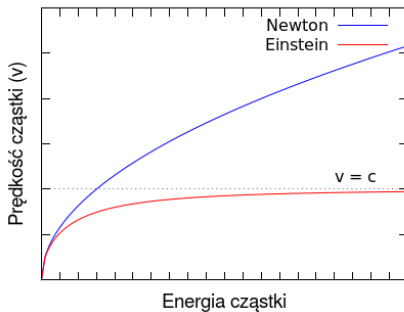
- ▶ Równoważność masy i energii

$$E = mc^2$$

- ▶ Nic nie może poruszać się szybciej niż światło

Einstein, 1905

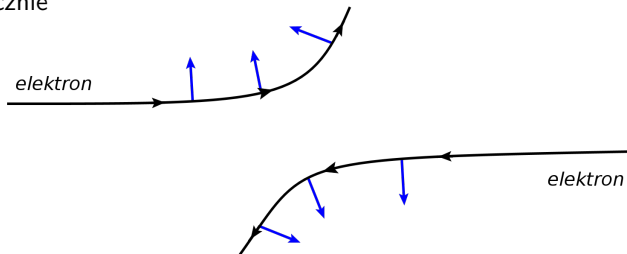
Cząstki elementarne

W świecie kwantowym również oddziaływaniom odpowiadają cząstki

Cząstki elementarne

W świecie kwantowym również oddziaływaniom odpowiadają cząstki

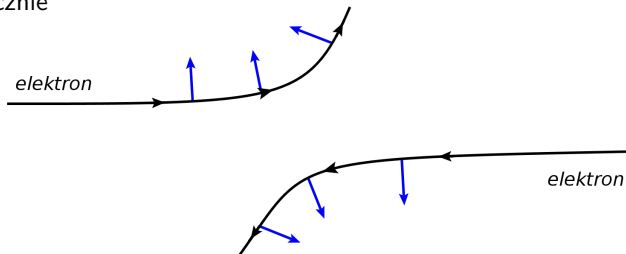
- Klasycznie

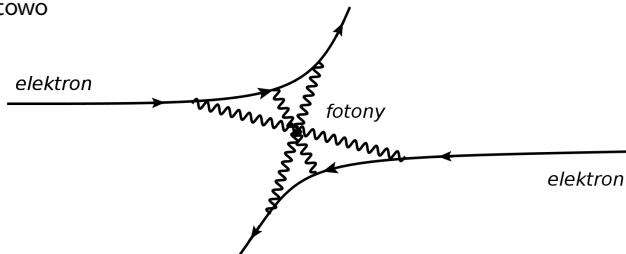
Cząstki elementarne

W świecie kwantowym również oddziaływaniom odpowiadają cząstki

► Klasycznie

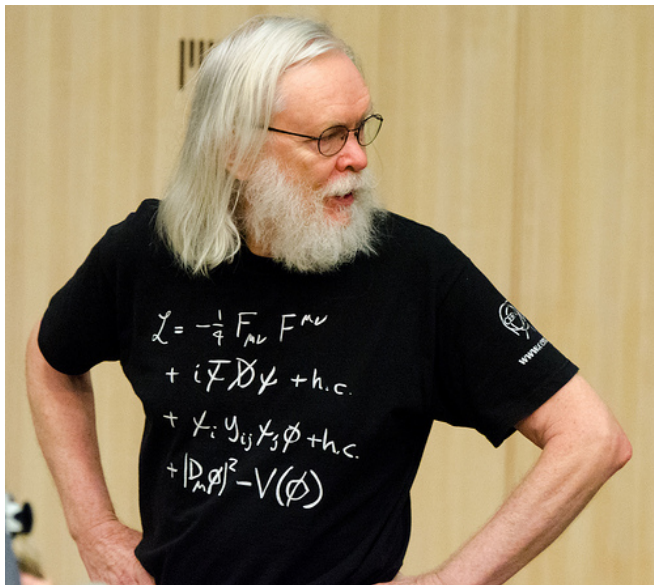
► Kwantowo

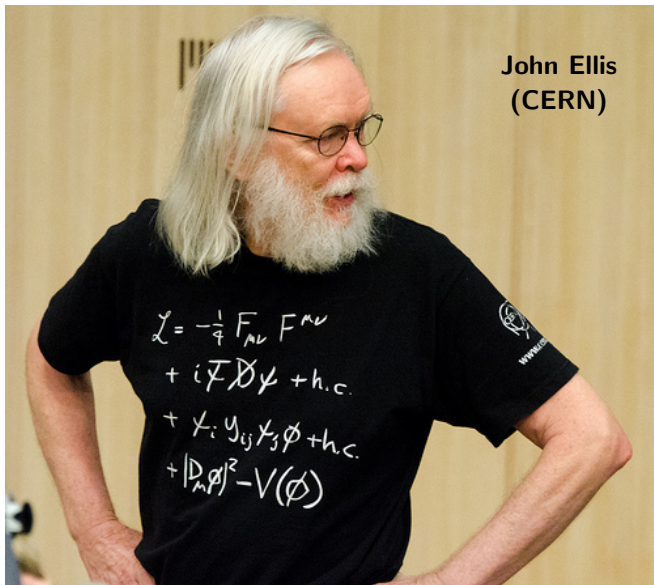
Obecnie obowiązująca teoria opisująca oddziaływania
wszystkich znanych nam cząstek elementarnych to:

Model Standardowy

Lagrangian Modelu Standardowego

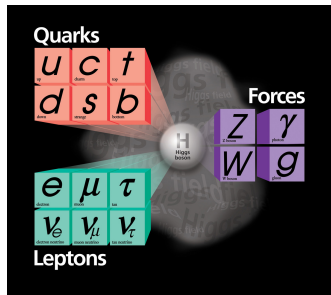
Lagrangian Modelu Standardowego

DO YOU NOT UNDERSTAND?
D. crasped. k. w. sa. zi. mi. p.

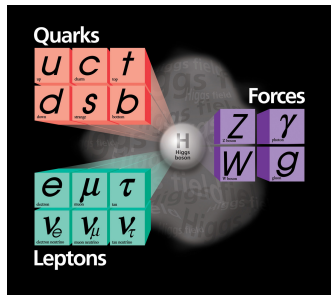
O cząstkach, które są falami i próżni, która nie jest pusta

Model Standardowy

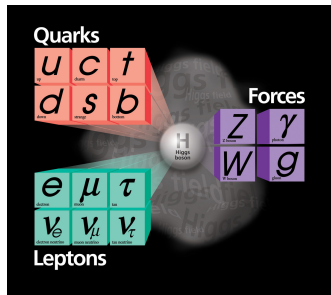
$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + i\bar{\Psi}\not{D}\Psi + \Psi_i y_{ij} \Psi_j \phi + |D_\mu \phi|^2 - V(\phi)$$

Model Standardowy

$$\mathcal{L} = \underbrace{-\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu}}_{\text{bozony}} + \underbrace{i\bar{\Psi}\not{D}\Psi}_{\text{fermiony, oddziaływanie fermion-bozon}} + \underbrace{\Psi_i y_{ij} \Psi_j \phi}_{\text{masy fermionów}} + \underbrace{|D_\mu \phi|^2 - V(\phi)}_{\text{Higgs, masy bozonów}}$$

Model Standardowy

$$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} + i\bar{\Psi}\not{D}\Psi + \bar{\Psi}_i y_{ij}\Psi_j\phi + |D_\mu\phi|^2 - V(\phi)$$

↑

S Y M E T R I A

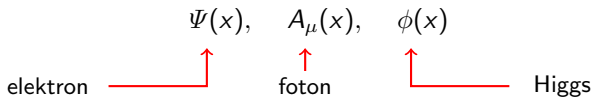
Teoria pola

Cząstki elementarne opisywane są przez pola kwantowe:

$$\Psi(x), \quad A_\mu(x), \quad \phi(x)$$

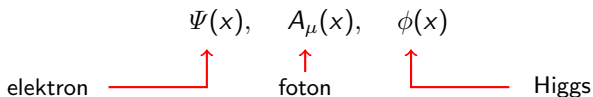
Teoria pola

Cząstki elementarne opisywane są przez pola kwantowe:

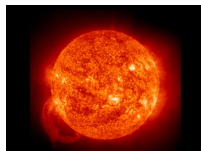
Teoria pola

Cząstki elementarne opisywane są przez pola kwantowe:

Przykłady pól z życia codziennego

Temperatura

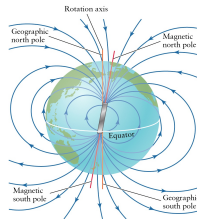
(skalarne)

Natężenie światła

(skalarne)

Pole magnetyczne
Ziemi

(wektorowe)

Symetria cechowania

- ▶ Pola elektronu, fotonu, Higgsa *etc.* posiadają wewnętrzną symetrię.
(Zależą od parametru, który może być zmieniany dowolnie w dowolnym punkcie czasoprzestrzeni.)

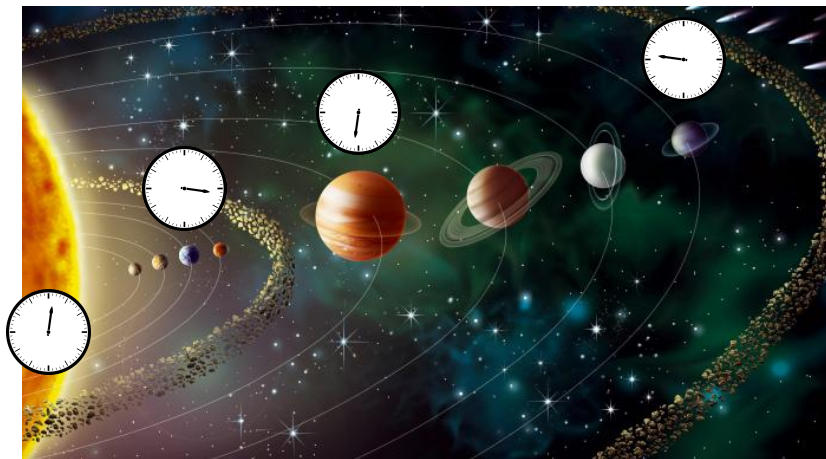
Symetria cechowania

- Pola elektronu, fotonu, Higgsa *etc.* posiadają wewnętrzną symetrię. (Zależą od parametru, który może być zmieniany dowolnie w dowolnym punkcie czasoprzestrzeni.)

Symetria cechowania

- Pola elektronu, fotonu, Higgsa *etc.* posiadają wewnętrzną symetrię. (Zależą od parametru, który może być zmieniany dowolnie w dowolnym punkcie czasoprzestrzeni.)

Problem

Okazuje się, że

- ▶ **jedna prosta reguła**, tj. żądanie lokalnej symetrii cechowania, pozwala stworzyć teorię, która poprawnie przewiduje wszystkie obserwowane w przyrodzie cząstki i wszystkie między nimi oddziaływania.

Problem

Okazuje się, że

- ▶ jedna prosta reguła, tj. żądanie lokalnej symetrii cechowania, pozwala stworzyć teorię, która poprawnie przewiduje wszystkie obserwowane w przyrodzie cząstki i wszystkie między nimi oddziaływania.

Jednak

- ▶ wszystkie cząstki w tej teorii są bezmasowe. A to jest sprzeczne z pomiarami doświadczalnymi.

Na ratunek przychodzi:

Bozon Higgsa

Mechanizm Higgsa

Okazuje się, że jest sposób!

- ▶ Englert–Brout–Higgs–Guralnik–Hagen–Kibble [lata 60-te]
- ▶ potwierdzone odkryciem bozonu Higgsa na LHC [2012]
- ▶ nagroda Nobla [2013]

François Englert

Peter Higgs

Mechanizm Higgsa

Wprowadzenie mas cząstek jest możliwe dzięki tzw. **spontanicznemu łamaniu symetrii cechowania**.

Mechanika Newtona

$$\vec{F} = m\vec{a} = m \frac{\Delta \vec{v}(x)}{\Delta t}$$

warunek początkowy

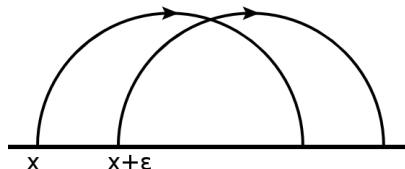
symetria $x \rightarrow x + \epsilon$

Model Standardowy

$$\mathcal{L} = -1/4 F_{\mu\nu} F^{\mu\nu} + i\bar{\Psi} \not{D} \Psi + \Psi_i y_{ij} \bar{\Psi}_j \phi + |D_\mu \phi|^2 - V(\phi)$$

próżnia

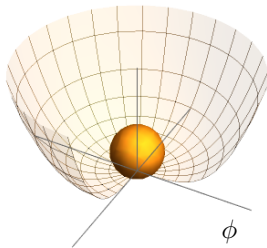
symetria cechowania

Potencjał pola Higgsa

$$\mu^2 > 0$$

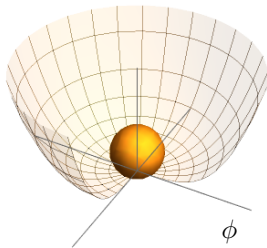
stan symetryczny

Potencjał pola Higgsa

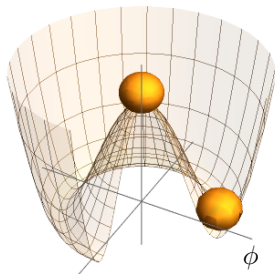
$$\mu^2 > 0$$

stan symetryczny

$$\mu^2 < 0$$

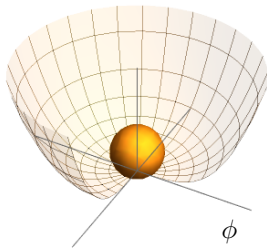
spontanicznie złamana symetria

Potencjał pola Higgsa

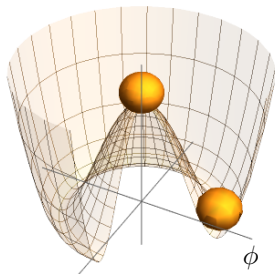
$$\mu^2 > 0$$

stan symetryczny

$$\mu^2 < 0$$

spontanicznie złamana symetria

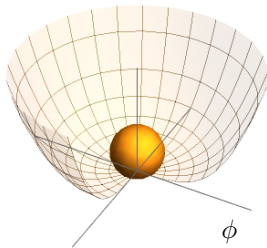

Próżnia to stan o minimalnej energii (stan podstawowy)

Potencjał pola Higgsa

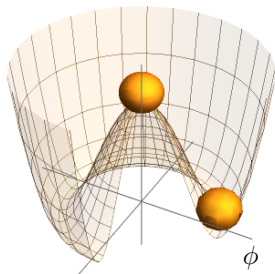
$$\mu^2 > 0$$

stan symetryczny

$$\mu^2 < 0$$

spontanicznie złamana symetria

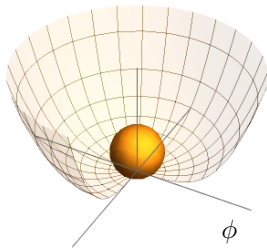
Próżnia to stan o minimalnej energii (stan podstawowy)

- ▶ $\mu^2 > 0$: $\phi = 0$; próżnia jest pusta

Potencjał pola Higgsa

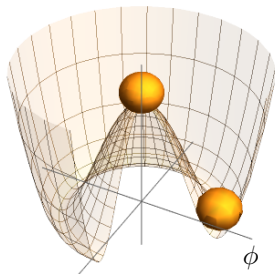
$$\mu^2 > 0$$

stan symetryczny

$$\mu^2 < 0$$

spontanicznie złamana symetria

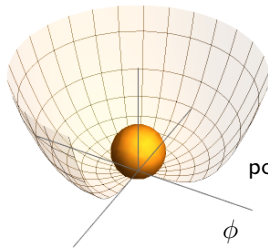
Próżnia to stan o minimalnej energii (stan podstawowy)

- ▶ $\mu^2 > 0$: $\phi = 0$; próżnia jest pusta
- ▶ $\mu^2 < 0$: $\phi = v$; próżnia wypełniona jest niezerowym polem Higgsa

Potencjał pola Higgsa

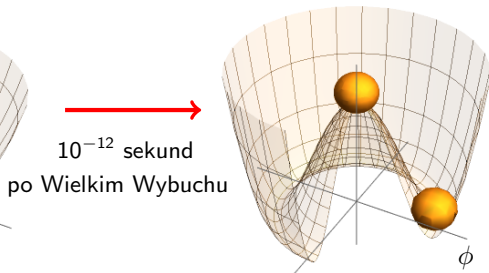
$$\mu^2 > 0$$

stan symetryczny

$$\mu^2 < 0$$

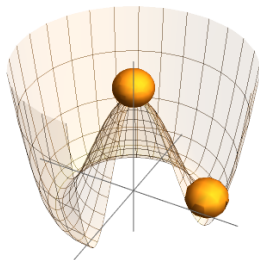
spontanicznie złamana symetria

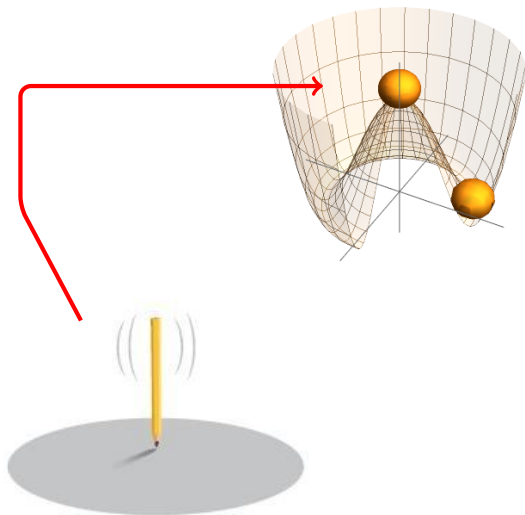
Próżnia to stan o minimalnej energii (stan podstawowy)

- ▶ $\mu^2 > 0$: $\phi = 0$; próżnia jest pusta
- ▶ $\mu^2 < 0$: $\phi = \nu$; próżnia wypełniona jest niezerowym polem Higgsa

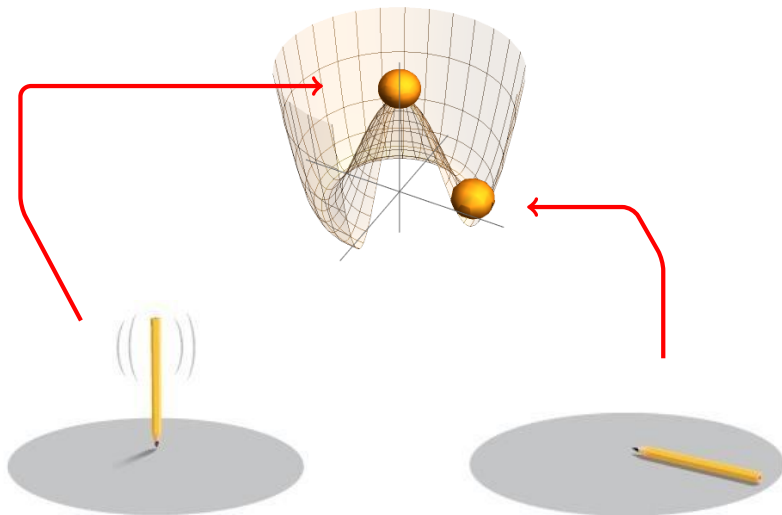
Spontaniczne łamanie symetrii

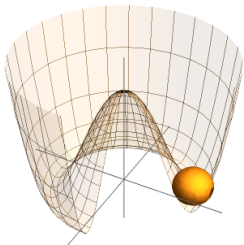
Spontaniczne łamanie symetrii

Spontaniczne łamanie symetrii

Higgs nadaje masy cząstkom

Gdy symetria jest złamana, próżnia wypełniona jest polem Higgsa i to właśnie to pole nadaje masy cząstkom.

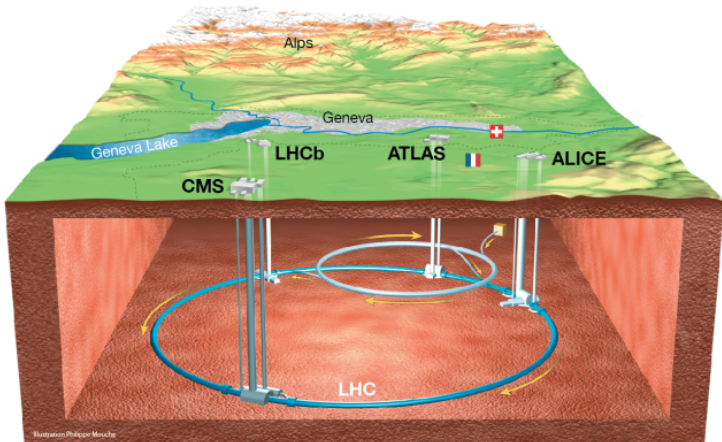
Analogia pola Higgsa

Large Hadron Collider (LHC)

Akcelerator LHC

- ▶ 27 km tunel 100 m pod ziemią
- ▶ 4 duże eksperymenty: ATLAS, CMS, LHCb i ALICE

Akcelerator LHC

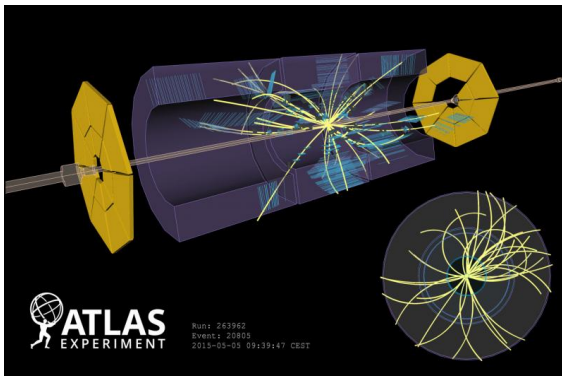
- ▶ Rura z magnesami schłodzonymi do temperatury 2 K
- ▶ Protony podróżują z prędkością 99.9999991% prędkości światła
- ▶ Każdy proton przebiega 27 km tunel 11 000 razy na sekundę

Dlaczego przyspieszamy cząstki?

- Ponieważ

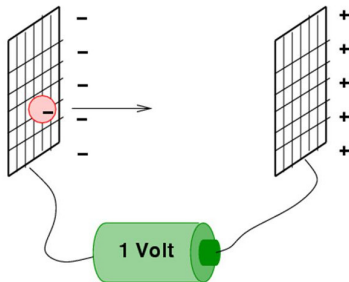
$$E = mc^2$$

i energia kinetyczna zderzających się cząstek może przekształcić się w masę produkowanych cząstek.

Całkowita energia protonów zderzanych na LHC to: 13 TeV. Czy to dużo?

Elektronowolt

- ▶ do rozbicia atomu wodoru na proton i elektron potrzeba 13.6 eV
- ▶ elektron w telewizorze: kilka tysięcy eV $\sim$ keV
- ▶ proton na LHC: 6.5 TeV $= 6.5 \times 10^{12}$ eV

Energia LHC

Proton na LHC: $6.5 \text{ TeV} = 6.5 \times 10^{12} \text{ eV}$

Czy to dużo?

$$1 \text{ eV} = 1.6 \times 10^{-19} \text{ J}$$

$$6.5 \text{ TeV} = 1.04 \times 10^{-6} \text{ J}$$

1 J = energia potrzebna do podniesienia jabłka o 1 m lub podgrzania 1g wody o 0.24 C.

Energia LHC

Proton na LHC: $6.5 \text{ TeV} = 6.5 \times 10^{12} \text{ eV}$

Czy to dużo?

$$1 \text{ eV} = 1.6 \times 10^{-19} \text{ J}$$

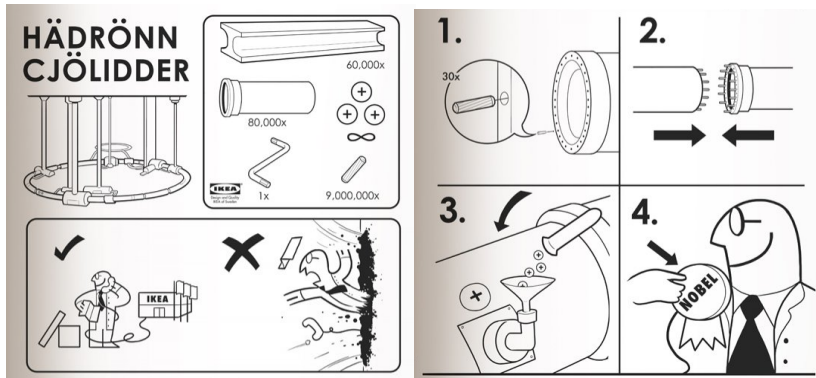
$$6.5 \text{ TeV} = 1.04 \times 10^{-6} \text{ J}$$

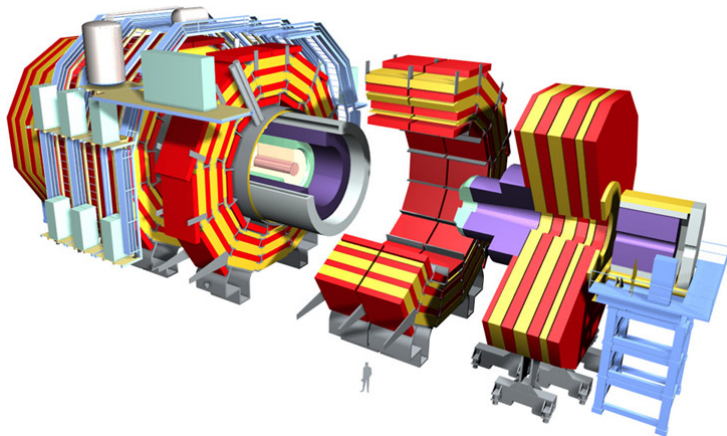
1 J = energia potrzebna do podniesienia jabłka o 1 m lub podgrzania 1g wody o 0.24 C.

Energia protonu na LHC to niewiele z punktu widzenia życia codziennego, ale

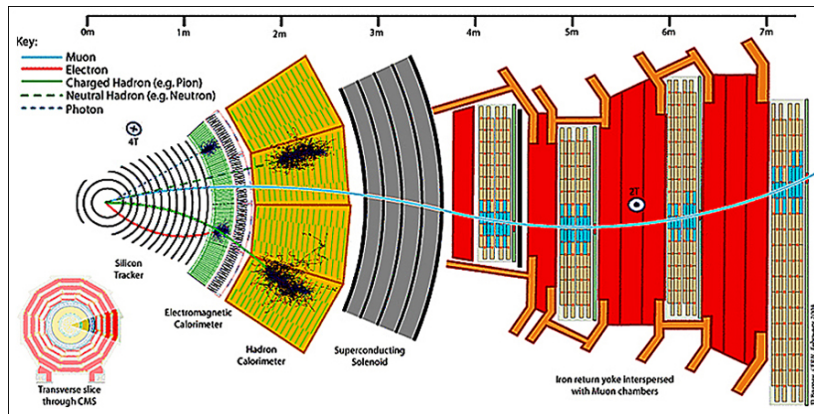
- ▶ 10^{18} protonów $\times$ 6.5 TeV = energia 300 tonowego pociągu pędzącego z prędkością 100 km/h
- ▶ Najcięższa cząstka (kwark top) waży 170 GeV. Tak więc 13 TeV pozwala na produkcję wielu ciężkich cząstek.

Akcelerator LHC

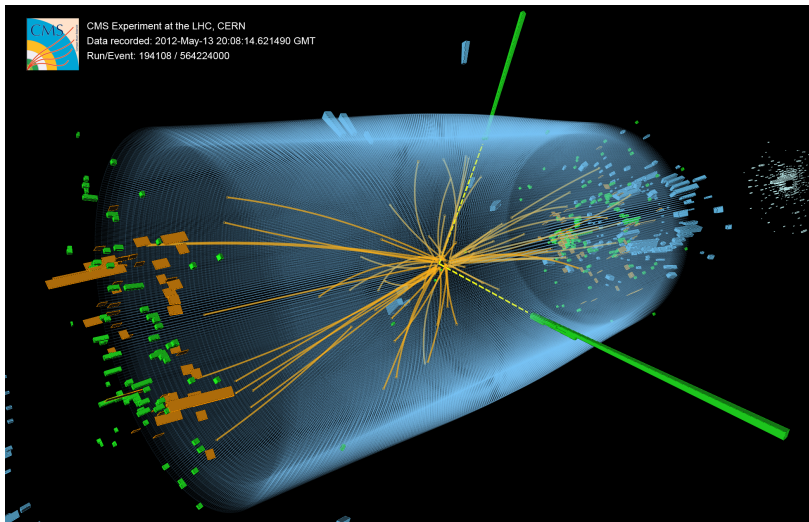

Komponenty detektora

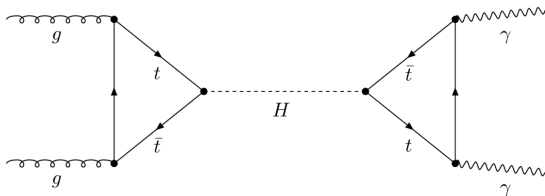
- Zbiór danych z poszczególnych komponentów detektora pozwala uzyskać komplet informacji na temat produkowanej cząstki takich jak: energia, pęd, masa, ładunek.

Higgs w eksperymencie ($H \rightarrow \gamma\gamma$)

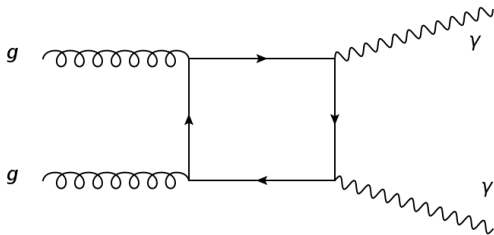

Produkcja i rozpad

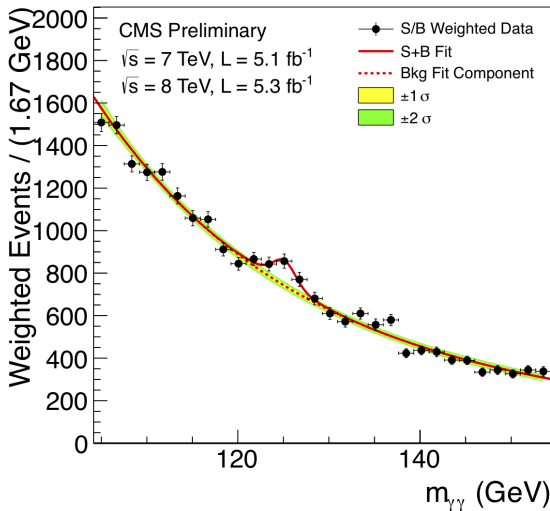
► Sygnał

► Tło

Odkrycie Higgsa

Co dalej?

Model Standardowy

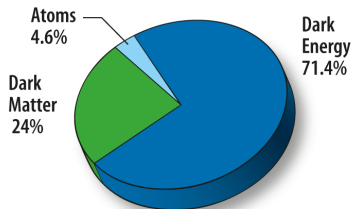
Co dalej?

Wiele pytań pozostaje bez odpowiedzi w ramach Modelu Standardowego

Co dalej?

Wiele pytań pozostaje bez odpowiedzi w ramach Modelu Standardowego

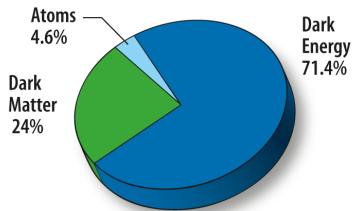
- ciemna materia/energia

Co dalej?

Wiele pytań pozostaje bez odpowiedzi w ramach Modelu Standardowego

- ▶ ciemna materia/energia

- ▶ problem hierarchii
- ▶ masy neutrin
- ▶ trzy generacje kwarków/leptonów
- ▶ unifikacja oddziaływań
- ▶ kwantowa grawitacja
- ▶ asymetria materia-antymateria
- ▶ stabilność próżni
- ▶ inflacja
- ▶ elementarność Higgsa

Po co to robimy i ile to kosztuje?

Michael Faraday 1791-1867

William Gladstone, 1809-1898

168 lat temu **Michael Faraday** został zapytany przez ówczesnego ministra finansów Wielkiej Brytanii Williama Gladstone'a o praktyczne znaczenie elektryczności. Faraday odpowiedział:

*Nie wiem, ale jestem pewien, że wkrótce będzie pan mógł
ściągać z tego podatki.*

Po co to robimy i ile to kosztuje?

Moja ulubiona odpowiedź:

Bo ciekawość jest częścią naszej natury. Poznawanie Świata pozwala nam w pełniejszy sposób być ludźmi.

W istocie, robimy mnóstwo rzeczy które nie mają i nigdy nie doprowadzą do praktycznych zastosowań:

Po co to robimy i ile to kosztuje?

Badania podstawowe zawsze posiadają jednak wiele doraźnych korzyści:

- ▶ rozwój technologii
- ▶ produkty uboczne (terapia protonowa, promieniowanie synchrotronowe, WWW, ...)
- ▶ wspieranie doświadczenie zawodowe
- ▶ tworzenie sieci międzynarodowych
- ▶ pokój na Świecie

Po co to robimy i ile to kosztuje?

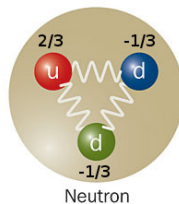
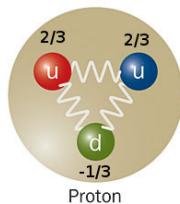
Badania podstawowe zawsze posiadają jednak wiele doraźnych korzyści:

- ▶ rozwój technologii
- ▶ produkty uboczne (terapia protonowa, promieniowanie synchrotronowe, WWW, ...)
- ▶ wspieranie doświadczenie zawodowe
- ▶ tworzenie sieci międzynarodowych
- ▶ pokój na Świecie

Koszty LHC

\$13 miliardów za cały okres / 500 milionów mieszkańców/ 10 lat
= \$2.6 (10 zł) rocznie

Znaczenie praktyczne

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

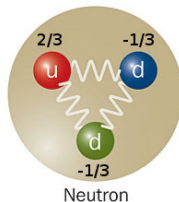
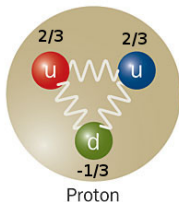
Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

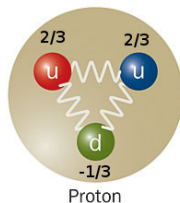
$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

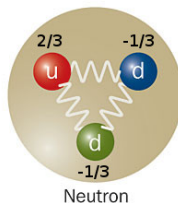

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_p = 938.27 \text{ MeV}$$

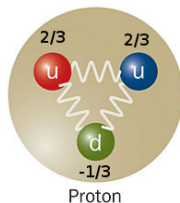
$$m_n = 939.565 \text{ MeV}$$

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

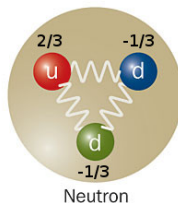
$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_p = 938.27 \text{ MeV}$$

$$m_n = 939.565 \text{ MeV}$$

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

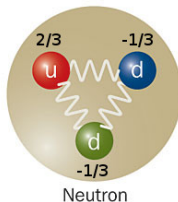
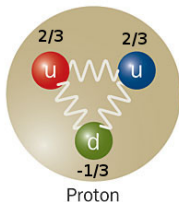
$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

98% masy nukleonów pochodzi od energii związanej z oddziaływaniami kwarków:

$$m = \frac{E}{c^2}$$

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

$$m_p = 938.27 \text{ MeV}$$

$$m_n = 939.565 \text{ MeV}$$

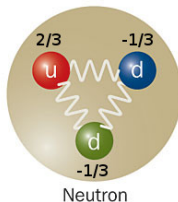
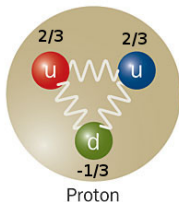
98% masy nukleonów pochodzi od energii związanej z oddziaływaniami kwarków:

$$m = \frac{E}{c^2}$$

► oddziaływania silne

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

$$m_p = 938.27 \text{ MeV}$$

$$m_n = 939.565 \text{ MeV}$$

98% masy nukleonów pochodzi od energii związanej z oddziaływaniami kwarków:

$$m = \frac{E}{c^2}$$

- ▶ oddziaływania silne
- ▶ oddziaływania elektromagnetyczne

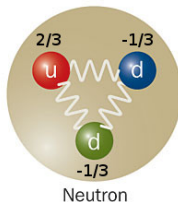
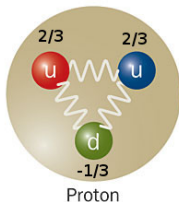
Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

$$m_p = 938.27 \text{ MeV}$$

$$m_n = 939.565 \text{ MeV}$$

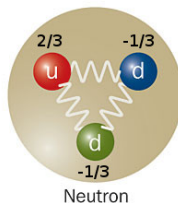
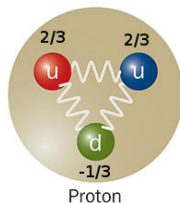
98% masy nukleonów pochodzi od energii związanej z oddziaływaniami kwarków:

$$m = \frac{E}{c^2}$$

- ▶ oddziaływania silne
- ▶ oddziaływania elektromagnetyczne

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

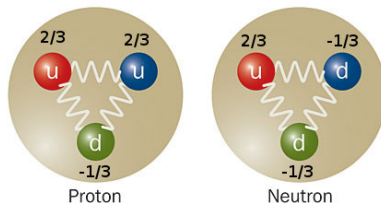
silne: $m_p = m_n$

EM: $m_p > m_n$

Higgs: $m_p < m_n$

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

silne: $m_p = m_n$

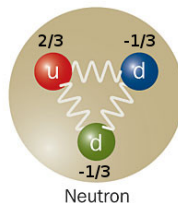
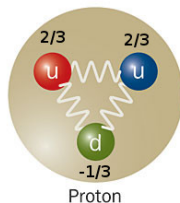
EM: $m_p > m_n$

~~Higgs: $m_p < m_n$~~

↪ bez Higgsa: $p \rightarrow n$

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$m_u = 2.3 \text{ MeV}$

$m_d = 4.8 \text{ MeV}$

silne: $m_p = m_n$

EM: $m_p > m_n$

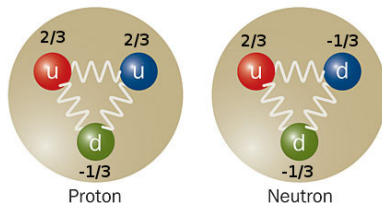
Higgs: $m_p < m_n$

↪ bez Higgsa: $p \rightarrow n$

↪ z Higgsem: $n \rightarrow p$

Znaczenie praktyczne

pochodzą od Higgsa

$$m_u = 2.3 \text{ MeV}$$

$$m_d = 4.8 \text{ MeV}$$

silne: $m_p = m_n$

EM: $m_p > m_n$

Higgs: $m_p < m_n$

↪ bez Higgsa: $p \rightarrow n$

↪ z Higgsem: $n \rightarrow p$

Gdyby nie bozon Higgsa, który nadaje masy kwarkom u i d , wszystkie protony rozpadłyby się do neutronów. Nigdy nie powstałyby atomy, gwiazdy, galaktyki i ludzie ...